

УДК 930.25:004.5

В. В. Надольська

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ В ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ

У статті на досвіді пострадянських країн висвітлюються процеси впровадження комп'ютерних технологій в архівну справу. Розкриваються основні тенденції інформатизації архівної галузі: формування архівних інформаційних систем, науково-довідкового апарату, створення цифрових копій архівних документів, відкриття архівними службами в мережі Інтернет офіційних веб-сайтів, розробка законодавчої бази, яка регулює питання створення і використання електронних документів.

Ключові слова: архівна галузь, інформатизація, автоматизація, веб-сайт, національні інформаційні ресурси, бази даних, пострадянські країни.

Надольская В. В. Информатизация архивной отрасли в постсоветских странах: достижения и проблемы. *В статье на опыте постсоветских стран освещаются процессы внедрения компьютерных технологий в архивное дело. Раскрываются основные тенденции информатизации архивной сферы: формирование архивных информационных систем, научно-справочного аппарата, создание копий цифровых документов, открытие архивными службами в сети Интернет официальных веб-сайтов, разработка законодательной базы, регулирующей вопросы создания и использования электронных документов.*

Ключевые слова: архивная отрасль, информатизация, автоматизация, веб-сайт, национальные информационные ресурсы, базы данных, постсоветские страны.

Nadolska V. V. The informatization of the archive affairs in the post-soviet countries: achievements and problems. *The article highlights the processes of introduction of computer technologies in archival affairs on the experience of post-Soviet countries. The basic tendencies of informatization the archival affairs: the formation of archival information systems, scientific reference system; the creation of digital copies of documents; the opening of the archive services in the Internet the official website, the development of the legislative base governing the creation and use of electronic documents are being described.*

Key words: archival affairs, informatization, automation, website, national information resources, databases, post-soviet countries.

Постановка наукової проблеми. Розпад СРСР, розгорнуті у пострадянських країнах процеси державотворення поклали початок кардинальним змінам у такій важливій сфері життєдіяльності суспільства, як архівна галузь. Демократичні перетворення створили основу для появи у незалежних державах нових суспільних відносин у сфері формування, зберігання і використання документів архівних фондів і державного управління архівною справою, вплинули на форми діяльності архівів. Вони знайшли своє закріплення у законодавчій і нормативній базі, розробці і реалізації нової державної політики в архівній галузі. Однією із визначальних тенденцій реформування архівної справи в останні два десятиріччя стала її інформатизація, пошук архівами своєї ніші в інформаційній інфраструктурі.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Дослідження процесів реформування архівної галузі у пострадянських державах було започатковане вченими в 90-х рр. ХХ ст. Окрім узагальнювальних праць в останні десятиріччя з'явилися й публікації, присвячені окремим аспектам проблеми, зокрема, питанням впровадження в архівну галузь сучасних інформаційних технологій. У новітній російській історіографії це питання аналізується в працях О. Артїзова, В. Козлова, І. Кисельова, Є. Бобрової, О. Наумова, Л. Афанасьєвої та ін. Проблеми доступу до архівних документів неодноразово піднімалися в публікаціях керівників Держкомархіву, теоретиків і практиків архівної галузі України (Г. Боряк,

М. Жарких, Т. Захарченко, Л. Дубровіна, О. Сохань, А. Кисельова, К. Новохатський та ін.). Перебувають вони й у полі зору білоруських вчених (В. Адамушко, В. Носевич, Т. Століна, О. Звєгінцева, Т. Міхеєнок та ін.). Однак, у своїх дослідженнях названі автори залишилися в межах аналізу проблем національних архівних галузей, тому порівняння досвіду незалежних держав залишається актуальною науковою проблемою.

Мета представленої розвідки – проаналізувати і порівняти процеси інформатизації архівної галузі у пострадянських державах за роки їх державотворення, визначити позитивні зміни і проблеми у цій сфері. При цьому особлива увага акцентується на Україні, Республіці Білорусь, Російській Федерації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Важливим завданням архівістів у галузі інформатизації архівної справи стала дієва участь у формуванні повноцінного інформаційного простору та включення національної архівної інформації до складу світових інформаційних мереж, для реалізації якого у кожній із пострадянських держав проведена значна робота.

З метою розширення інформаційної бази архівних документів в Україні з 1991 р. проводиться робота зі створення спеціалізованого банку інформації за документальними джерелами з історії України в рамках проекту «Архівна та рукописна україніка. Національна зведена система документної інформації», з якого виділився окремий напрям під назвою «Національна архівна інформаційна система (НАІС)», що перетворився на державну програму [9, с. 23]. Логічного розвитку її положення набули в концепції Археографічного реєстру національної архівної спадщини України (1996 р.) та Основних положеннях концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні (1998 р.).

З метою формування галузевої інформаційної системи у 2000 р. в Державному комітеті архівів України було створено Центр інформаційних технологій. Розроблений його працівниками програмний продукт «Архівні фонди України», дозволив розпочати процес формування електронних версій місцевих фондів каталогів та інтегрувати їх в єдину національну систему. Створення інформаційної системи «Центральний фондний каталог», за рішенням колегії Держкомархіву від 25 липня 2001 р. було визнане одним із пріоритетних напрямів галузі [4].

Загальнонаціональна стратегія переходу до інформаційного суспільства знайшла своє відображення в Державній програмі інформатизації Республіки Білорусь – «Електронна Білорусь». Вона передбачає створення загальнодержавної інформаційної системи, призначеної для збору, обробки та накопичення інформації і формування відповідних національних інформаційних ресурсів. Відповідно архівною службою розроблена і реалізується концепція інформатизації архівів, яка передбачає автоматизацію головних архівних функцій: від обліку документів Національного архівного фонду і комплектування державних архівів до підготовки довідкових видань, прогнозування розвитку галузі, надання інформаційних послуг громадянам. У 2010 р. у її межах в Білорусі була підготовлена до введення в експлуатацію типова автоматизована інформаційна система державного архіву, створена автоматизована інформаційна система Департаменту з архівів і діловодства Міністерства юстиції. Важливим програмним продуктом в архівній галузі республіки стала «Автоматизація архівних технологій» [3, с. 120].

З самого початку процесу інформатизації архівної роботи у центрі уваги Росархіву перебувала побудова автоматизованої системи єдиного централізованого державного обліку архівних документів. З цією метою були створені програмні комплекси «Архівний фонд» і «Фондовий каталог», що виконують функції базового програмного забезпечення в системі державного обліку [7, с. 25]. При розробці їх перших версій ще на початку 1990-х рр. в якості стратегічних цілей були визначені: повне охоплення архівів всіх рівнів та органів управління архівною справою; облік всіх видів документації; повний облік всіх видів документів на рівнях фонду та опису; автоматизоване формування архівних облікових документів. Підсумковим результатом цієї роботи повинен стати Центральний фондний каталог, в якому буде зібрана інформація по фондах всіх архівних установ системи Росархіву. Станом

на 1 січня 2009 р. в системі були задіяні всі 14 федеральних архівів з фондовою організацією документів. Кількість включених в систему регіональних державних архівів досягла 91%, муніципальних архівів – 52% [2, с. 14]. Використання програмних засобів дозволило модернізувати та інтенсифікувати використання документів Архівного фонду Росії.

З 2000 р. функціонує Центр інформаційних технологій Федеральної архівної служби Росії. Він розробляє методичне та програмне забезпечення використання інформаційних технологій у закладах системи Росархіву; працює над створенням і веденням загальногалузевих баз даних; вдосконаленням методики інформаційного забезпечення діяльності установ Росархіву на основі баз даних, що ведуться в центрі; забезпечує інформаційне обслуговування архівних установ і користувачів. Основні напрями подальшого розвитку архівної сфери Росії визначені комплексною «Програмою інформатизації Федерального архівного агентства та підвідомчих йому установ на 2011–2020 рр.» [6].

Інформатизація архівної галузі не обмежилася рамками окремих держав. В «Угоді про принципи та форми взаємодії держав – учасниць СНД в галузі використання архівної інформації», підписаній 4 червня 1999 р., сторони визнали важливість проведення спільної роботи зі створення системи баз даних про фонди державних архівів на основі автоматизації центральних фондів каталогів архівних органів і об'єднання їх в інформаційну мережу для взаємного інформування про фонди державних архівів [11].

Створені нормативні, організаційні та інформаційні умови дозволили країнам СНД у другій половині 2000-х рр. розпочати реалізацію спільних проєктів: створення бази даних про місця зберігання трудових історій громадян колишнього СРСР; автоматизації центральних фондів каталогів архівних служб країн СНД та їх об'єднання в єдину базу даних [8, с. 9]. Ряд країн СНД визнали можливою адаптацію для потреб своєї архівної галузі програмних продуктів, розроблених в інших державах [3, с. 49].

Міжнародне співробітництво у сфері інформатизації архівної справи покликане сприяти впровадженню прогресивних інформаційних технологій в архівну практику, розвитку зв'язків із закордонними архівістами та користувачами, зміцненню матеріальних ресурсів інформатизації. Участь у міжнародних проєктах з використанням інформаційних технологій відкриває архівам пострадянських країн дорогу для інтеграції у міжнародний інформаційний простір.

Важливе значення для представлення національних архівних ресурсів у Всесвітній мережі Інтернет мало відкриття архівними службами незалежних держав офіційних веб-сайтів. Перший варіант сайту «Архіви Білорусі» був виставлений в мережі в червні 1999 р. Сайти країн Балтії та Україні з'явилися в 2000 р., перша версія сайту «Архіви Росії» була створена в 2001 р. і т. д. [10, с. 79]. На веб-сайтах на національних мовах розміщується: оперативна інформація, інформація про склад і зміст архівних фондів, бази даних; повнотекстові версії довідкових видань, документальні виставки та ін. Вони є повністю безкоштовними. Ряд країн (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Латвія, Литва, Естонія та ін.) використовують також як універсальну англійську мову, але така версія зазвичай скорочена порівняно з виконаною національною мовою.

Розроблені та впроваджуються в життя програми створення мережі Інтернет-ресурсів державних архівів. Архівісти активізували свою роботу з розширення доступу до архівних документів, намагаючись за допомогою професійно підготовленого науково-довідкового апарату всебічно інформувати суспільство про існуючі фонди і колекції, які містять ретроспективну інформацію.

Перед архівними сайтами відкриті величезні можливості, які неухильно розширюються разом з технологічним прогресом. Присутність архівів в Інтернеті дозволяє представляти загальну довідкову інформацію про архівні документи та архіви; постійно інформувати про архівну діяльність, полегшує пошук архівних документів та отримання архівних послуг; сприяє обговоренню професійних архівних питань, популяризації архівної справи, формуванню позитивного іміджу архівів у громадян і суспільства. Акумуляція користувачів різних типів навколо архівних сайтів є однією з важливих передумов для створення єдиного

архівного інформаційного простору.

За останні роки на архівних сайтах було розміщено величезний і різноманітний матеріал, зросла інтерактивна взаємодія архівів з користувачами сайтів. Хоча процес архівного сайтобудування триває, причому у важких кадрових і фінансових умовах.

Прийняті в пострадянських країнах на законодавчому рівні акти дозволяють розглядати інформацію на машинних носіях в єдиному контексті з іншими видами архівних документів. З січня 2000 р. У Білорусі – першій з колишніх радянських республік – був введений у дію Закон «Про електронний документ». Через півроку, у липні 2000 р., в Молдові був прийнятий Закон «Про інформатизацію», який містить розділ «Електронні документи». Третім виявився Туркменістан, де Закон «Про електронний документ» був прийнятий в грудні 2000 р. У Російській Федерації аналогічний закон вступив в силу на початку 2002 р. [1, с. 28]. В Україні Закон «Про електронні документи та електронний документообіг» був прийнятий Верховною Радою в травні 2003 р. Основні положення цих законів досить близькі.

Важливим напрямом інформатизації архівної галузі стало створення цифрових копій документів, які вже зберігаються в архівах країн. До недавнього часу більшість архівних служб світу, в тому числі і пострадянських країн, створювали страховий фонд і фонд користування шляхом створення копій найбільш цінних документів на мікрофільмах і мікрофішах. Однак стрімкий розвиток нових методів копіювання документів, зручність зберігання і використання цифрових копій змусили архіви переглянути традиційну практику на користь оцифрування документів. Наприклад, у 2001 р. Білоруський науково-дослідний центр електронної документації завершив розробку «Концепції цифрового копіювання документів Національного архівного фонду Республіки Білорусь». Згідно з розробленим документом основна робота зі створення електронних копій була покладена на архіви [1, с. 32]. До створення спеціалізованої архівної установи в структурі Білоруський науково-дослідний центр електронної документації на правах відділу був відкритий архів електронних документів, котрий здійснює їх прийом на державне та депозитарне зберігання.

Задля збереження цифрових ресурсів (електронних документів, електронних інформаційних ресурсів) у 2007 р. на державному рівні прийнято рішення про створення Центрального державного електронного архіву України, на який покладено завдання комплектування електронними документами та електронними інформаційними ресурсами Національного архівного фонду загальнодержавного і місцевого значення, їх облік, збереженість та створення умов для користування ними. В сучасних умовах ЦДЕА України здійснює координацію діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності в галузі електронного діловодства, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, електронного документообігу, електронного цифрового підпису, зберігання та використання інформації.

Разом з тим на сайтах архівних служб чи окремих архівів в якості ілюстративного або рекламного матеріалу з'являються лише оцифровані копії окремих документів або їх фрагментів, оскільки, з одного боку, копіювання документів є платною послугою, а з іншого – з уваги на кількість одиниць зберігання, – фінансово витратним і тривалим процесом. Тому архівісти надають пріоритетне значення поступовому переведенню в електронний вигляд і розміщенню на сайтах науково-довідкового апарату архівів. При цьому стратегічне завдання полягає в поетапному розміщенні у вільному доступі в Інтернеті довідників спочатку на рівні фондів, потім на рівні описів і тільки потім на рівні справ.

Суттєвою перешкодою на шляху впровадження інформаційних технологій в архівах, крім недостатнього фінансування, є практична відсутність кваліфікованих фахівців. Потребують уваги проблеми розвитку архівної теорії та архівознавства як спеціальної історичної дисципліни у контексті тих комунікаційних процесів, що змінюють світ [5, с. 4].

Для архівних установ окремих пострадянських країн (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан, Молдова, Узбекистан та ін.) все ще актуальними залишаються питання розробки єдиних принципів створення типових баз даних, відсутності загальноприйнятих

для державних архівів пакетів прикладних комп'ютерних програм. Подальшого вдосконалення вимагає технічна інфраструктура архівної галузі пострадянських країн.

Процес застосування інформаційних технологій містить дві складові: створення інформаційних ресурсів та засоби роботи з ними. По обох з них архіви пострадянських країн пройшли тривалий період нарощування інформаційного потенціалу, набуття досвіду, розробки спеціальних технологій. Настав час розв'язувати завдання розширення і підвищення ефективності використання накопичених ресурсів, різнобічного застосування напрацьованих технологій.

Створення і використання інформаційних ресурсів забезпечує збереження оригіналів документів національних архівних фондів і одночасно їх багаторазове та ефективне використання, стабільність і доступність.

Використання інформаційних технологій в архівній галузі стає все більш різноманітним, вони поступово проникають в усі напрями архівної роботи, перетворюючись на невід'ємну частину архівної діяльності. Створення інформаційно-пошукових баз даних, електронних копій архівних документів з можливістю віддаленого доступу через телекомунікаційні мережі і системи розширює доступ до архівної інформації. Використання міжнародних стандартів при автоматизації відкриває архівам пострадянських країн дорогу для інтеграції у світовий інформаційний простір, для інтенсифікації міжнародного співробітництва.

Джерела та література

1. Адамушко В. И. Правовые аспекты работы с электронными документами / В. И. Адамушко // Информационный вестник. – М. : ВНИИДАД, 2003. – № 3(29). – С. 28–32.
2. Артизов А. Н. О внедрении ПК «Архивный фонд» (4-я версия) – основы системы автоматизированного централизованного государственного учета документов Архивного фонда Российской Федерации / А. Н. Артизов // Отечественные архивы. – 2009. – № 2. – С. 14–18.
3. Архивное дело в странах СНГ в 1991–1998 гг. Аналитический обзор / Росархив. ВНИИДАД. – М. : Научная книга, 2002. – 300 с.
4. Боряк Г. В. Десять років інформатизації архівної справи в Україні : Проблеми. Здобутки. Перспективи [Електронний ресурс] / Г. В. Боряк. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Publicat/Researches/Doslidz-Boryak.php#Top>.
5. Боряк Г. Інформатизація архівної галузі сьогодні: поточні здобутки і завдання формування електронних ресурсів / Г. Боряк // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К. : Інститут історії України НАН України, 2004. – № 11. – С. 3–5.
6. Доклад заместителя руководителя Федерального архивного агентства О. В. Наумова «Информатизация архивного дела в Российской Федерации» на VII заседании Совета по архивному делу при Федеральном архивном агентстве (г. Казань, 15 сентября 2011 г.) [Електронний ресурс] / Архивы России. Федеральное архивное агентство. – Режим доступу : <http://archives.ru/coordination/council/doclad150911.shtml>.
7. Киселев И. Н. Архивные информационные технологии на современном этапе / И. Н. Киселев // Отечественные архивы. – 2008. – № 4. – С. 24–31.
8. Козлов В. П. Сотрудничество архивистов стран СНГ: некоторые итоги и возможные перспективы / В. П. Козлов // Отечественные архивы. – 2006. – № 3. – С. 6–10.
9. Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна Україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні : 36. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1 : Інформатизація архівної справи в Україні : Сучасний стан та перспективи. – 308 с.
10. Носевич В. Сайт «Архивы Беларуси»: опыт создания и перспективы развития / В. Носевич // Архивы і справоводства. – 2003. – № 2 (26). – С. 79–86.
11. Соглашение и принципах и формах взаимодействия государств – участников СНГ в области использования архивной информации, 4 июня 1999 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.allbusiness.ru/BPravo/DocumShow_DocumID_77924.html.